

**SCIENCE**  
**PROBLEMS.UZ**

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences  
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

# Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

4-son (5-jild)  
**2025**

# **SCIENCEPROBLEMS.UZ**

## **IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI**

*№ 4 (5) – 2025*

## **АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

## **ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES**

**TOSHKENT-2025**

## **BOSH MUHARRIR:**

Isanova Feruza Tulqinovna

## **TAHRIR HAY'ATI:**

### *07.00.00- TARIX FANLARI:*

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

### *08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:*

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

### *09.00.00- FALSAFA FANLARI:*

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

### *10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:*

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

#### *12.00.00- YURIDIK FANLAR:*

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

#### *13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:*

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urinbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

#### *19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:*

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

#### *22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:*

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

#### *23.00.00- SIYOSIY FANLAR*

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

---

### **OAK Ro'yxati**

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

---

**“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari”** elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

**Muassis:** “SCIENCEPROBLEMS TEAM”  
mas'uliyati cheklangan jamiyati

#### **Tahririyat manzili:**

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

[scienceproblems.uz@gmail.com](mailto:scienceproblems.uz@gmail.com)

#### **Bog'lanish uchun telefon:**

(99) 602-09-84 (telegram).

## MUNDARIJA

### 07.00.00 – TARIX FANLARI

*Maxmudov Mansurjon Abdug'opporovich*

TARIXIY ASARLAR VA ULARNI O'RGANISH: MILLIY ZIYOLILAR TOMONIDAN

OLIB BORILGAN TADQIQOTLAR ..... 12-17

*Qurbonov Xurshid Raupovich*

O'ZBEKISTONDAN JANUBIY URALGA SAFARBAR QILINGAN

"MEHNAT ARMIYACHILARI" VA ULARNING TA'MINOTI ..... 18-22

*Salayev Fazliddin Shamsiddin o'g'li*

O'ZBEKISTONDA DEMOGRAFIYANING RIVOJLANISH TARIXI VA SHAKLLANISHI ..... 23-28

*Abbasov Behzod Baxtiyorovich*

FARG'ONA OBLASTIDA TASHKIL QILINGAN XO'JALIKLARDA IJTIMOIIY

MUAMMOLAR VA KO'CHIRILGAN AHOLINING YANGI SHAROITGA MOSLASHISHI

(1946-1965)..... 29-35

*Mirzaliyev Ulug'bek, Klichev Ulug'bek*

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY ARXIVLAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

BORASIDAGI ISHLAR VA ISLOHOTLAR ..... 36-39

*Tursunova Gavhar Begmuradovna*

ROSSIYA IMPERIYASINING SIRDARYO VILOYATIDA OLIB BORGAN

MA'MURIY-SIYOSIY BOSHQARUV TIZIMI

(XIX ASRNING IKKINCHI YARMI – XX ASR BOSHLARI) ..... 40-50

*Vaxobov Doston Abdumannob o'g'li*

IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA MAKTAB, TIBBIYOT VA SOG'LIQNI SAQLASH

XODIMLARINING G'ALABAGA QO'SHGAN HISSASI ..... 51-54

*Sodiqova Yulduzxon Maxamat qizi*

O'ZBEKISTONDA MAKTAB TA'LIMINI ISLOH QILINISHI VA UNDAGI O'ZGARISHLAR

(1991-2024 yy)..... 55-59

*Maxmudov Umrbek Baxtiyorovich*

QUYI SIRDARYOBO'YI HUDUDLARIDA OLIB BORILGAN ARXEOLOGIK

TADQIQOTLAR VA ULARNING NATIJALARI ..... 60-64

*Yo'ldosheva Gulbahor Nuriddinovna*

MUSTAQILLIK YILLARIDA O'RTA UMUMTA'LIM MAKTABLARINING

AHVOLI VA MODDIY – TEXNIKA BAZASINING MUSTAHKAMLANISHI

(QASHQADARYO VA SURXONDARYO VILOYATLARI MISOLIDA)..... 65-69

*Mardiyeva Guzal Karimovna*

XOTIN-QIZLARNING 1950-1980-YILLARDA SAMARQAND VILOYATI

ILM-FAN SOHASINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNINI ..... 70-75

*Narziyev Rustambek Xaydarovich*

HARAKATLAR STRATEGIYASIDA NOGIRONLIGI BOR YOSHLAR UCHUN

YARATILGAN IMKONIYATLAR ..... 76-80

|                                                                                                                                      |       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| <i>Abdullayev Ilhomjon Ikromjonovich</i><br>XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA NAMANGAN SHAHRINING<br>IJTIMOIY-IQTISODIY HAYOTI ..... | 81-87 |
| <i>Sodiqova Maxbubaxon Raxmonaliyevna</i><br>O'ZBEKISTONNING MILLIY HUNARMANDCHILIGI RIVOJIDA<br>IPAKCHILIKNING O'RNI .....          | 88-92 |
| <i>G'ulomjon Jumanazarovich Axmedov</i><br>O'ZBEKISTON TARIXIDA KONCHILIK ISHI VA METALLURGIYA RIVOJLANISHI .....                    | 93-99 |

## **08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI**

|                                                                                                                                                                                                                  |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Abdullayev Zafarbek Safibullayevich</i><br>BARQARORLIK REYTINGI ORQALI FISKAL INTIZOM VA BIZNES MUHITINI<br>RAG'BATLANTIRISHNING O'ZBEKISTON TAJRIBASI .....                                                  | 100-116 |
| <i>Юлдашева Надира Викторовна</i><br>«ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ЗАКУПКИ ПОД КОНТРОЛЕМ:<br>ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УЗБЕКСКОЙ МОДЕЛИ МОНИТОРИНГА».....                                                                      | 117-123 |
| <i>Maxsudov Sherzod Solijonovich</i><br>ERKIN IQTISODIY ZONALARDA INVESTITSIYA JOZIBADORLIGINI OSHIRISH .....                                                                                                    | 124-128 |
| <i>Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li</i><br>TURISTIK VA REKREATSION KLASTERNING MUVAFFAQIYATLI<br>FAOLIYAT YURITISH TAMOYILLARINI TIZIMLASHTIRISH .....                                                                | 129-135 |
| <i>Xadimova Aziza Abdufattoyevna</i><br>SAMARQAND VILOYATINING DEMOGRAFIK O'ZGARISHLARI<br>VA IQTISODIY RIVOJLANISHI.....                                                                                        | 136-145 |
| <i>Tashpulatov Giyos Toxirovich</i><br>XORIJIY BAHOLOVCHI TASHKILOTLAR REYTINGI VA RENKINGINI BAHOLASHDA<br>KOMPLEKS YONDASHUVNING QO'LLANILISHI TAHLILI<br>(ROSSIYADAGI BAHOLOVCHI TASHKILOTLAR MISOLIDA) ..... | 146-159 |
| <i>Ulug'muradova Nodira Berdimuradovna</i><br>O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA<br>INSON KAPITALINING TA'SIRI .....                                                                                 | 160-164 |
| <i>Tursunxodjayeva Shirin Zafar qizi</i><br>“QUTIDA RO'YXATGA Olish” (SHELF-REGISTRATION) AMALIYOTINI JORIY ETISH ....                                                                                           | 165-169 |

## **09.00.00 – FALSAFA FANLARI**

|                                                                                                                               |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Komilov Ro'zi Rabiyeovich</i><br>OILA BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA MODDIY VA MA'NAVIY<br>OMILLARNING FALSAFIY TAHLILI ..... | 170-172 |
| <i>Хакимов Эркин</i><br>ЗНАНИЕ ЛОГИКИ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ<br>МЫШЛЕНИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ .....           | 173-180 |
| <i>Usmonova Laylo Raxmatullayevna</i><br>SHARQ FALSAFASIDA INSON MUAMMOSI.....                                                | 181-185 |
| <i>Karimov Yo'ldosh Ergashevich</i><br>TARIXNI SOXTALASHTIRISHNING TARIXIY TAFAKKURGA TA'SIRI MASALALARI .....                | 186-191 |

|                                                                                                                                                         |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Azzamxodjaeva Shaxnoza Saiddmatmabovna</i><br>О ЦЕЛИ И СОДЕРЖАНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЖИЗНИ, ДУХОВНОМ<br>СОВЕРШЕНСТВЕ (ПО ПРОИЗВЕДЕНИЯМ АЛИШЕРА НАВАИ)..... | 192-195 |
| <i>Rustamov Ramz Rizoqulovich</i><br>ZAMONAVIY IQTISODIY TARG'IBOT VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI .....                                              | 197-204 |
| <i>Evatov Salimjon</i><br>MARKAZIY OSIYODA TASAVVUFY TAFAKKUR RIVOJI:<br>IX-XII ASRLAR MEROSI .....                                                     | 205-209 |
| <i>Turobov Yorqinjon Yoqub o'g'li</i><br>ISLOM TA'LIMOTIDA SIYOSAT VA HOKIMIYAT FALSAFASI .....                                                         | 210-213 |
| <i>Toshpulatov Odil Nodirovich</i><br>IJTIMOIY MUNOSABATLARDA AMORALIZM VA IMMORALIZMNI OLDINI<br>OLISHDA MAVJUD ME'YORLARNING AHAMIYATI .....          | 214-217 |
| <i>Kunisheva Nadira Julanovna</i><br>"IJTIMOIY BAG'RIKENGLIK" TUSHUNCHASINI TADQIQ ETISHNING<br>ILMIY-NAZARIY MASALALARI .....                          | 218-223 |
| <i>Eshpulatov Inoyat</i><br>FAXRIDDIN ROZIY YASHAGAN DAVR: IJTIMOIY-SIYOSIY VAZIYAT<br>VA MA'NAVIY MUHIT .....                                          | 224-231 |
| <b>10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI</b>                                                                                                                    |         |
| <i>Nuniyazova Shaxlo Ulugbekovna</i><br>O'ZBEK ONOMASTIKASIDA GIDRONIMLARNING LINGVOMADANIY<br>SHAKLLANISHI .....                                       | 232-236 |
| <i>Алиева Эльвина Аметовна</i><br>ЛЕКСИЧЕСКИЙ И ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЙ ПОВТОРЫ<br>С РАСПРОСТРАНЕНИЕМ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ОЧЕРКАХ М. ЦВЕТАЕВОЙ .....        | 237-243 |
| <i>Usmanova Sevara</i><br>INGLIZ VA O'ZBEK TARIXIY ROMANLARIDA TARIXIY<br>HAQIQAT VA BADIY TO'QIMA.....                                                 | 244-251 |
| <i>Ochilov Ulug'bek Sayfulloyevich</i><br>MAGIK REALIZMNING MADANIYAT VA ADABIYOTGA TA'SIRI .....                                                       | 252-260 |
| <i>Daminova Rahima Malikovna</i><br>ATOYI SHE'RIYATINING BADIY LATOFATI.....                                                                            | 261-266 |
| <i>Yusupov Asror</i><br>PUBLITSISTIK MATNLARDA UCHROVCHI LINGVOKULTUROLOGIK<br>BIRLIKLAR TARJIMASIGA LEKSIKOGRAFIK YONDASHUV .....                      | 267-271 |
| <i>Ruziyeva Nasiba Kenjayevna</i><br>VLADIMIR GEORGEVICH GAKNING TARJIMA MASALALARIGA DOIR<br>TADQIQOTLARI .....                                        | 272-276 |
| <i>Batirkhanova Madina Oybekovna</i><br>COMPONENT ANALYSIS OF SOMATIC PHRASEOLOGISMS IN ENGLISH FICTION.....                                            | 277-281 |
| <i>Sirojiddinova Shakhribonu</i><br>THE FORMATION OF MYTHOLOGY AND THE INFLUENCING FACTORS.....                                                         | 282-285 |



## 12.00.00 – YURIDIK FANLAR

*Xodjiev Yunus Muxitdinovich*

DAVLAT XIZMATLARI VA FUQAROLIK-HUQUQIY XIZMATLAR  
TUSHUNCHASI HAMDA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI ..... 286-292

*Wang Cong*

RESEARCH ON LEGAL ISSUES OF PERSONAL INFORMATION PROTECTION ..... 293-300

*Лу Адук*

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ И КЛАССИФИКАЦИИ ВИДОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ  
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ..... 301-310

*Abdurashidova Zarina Turg'un qizi*

FUQAROSIZLIKKA QARSHI MUROSASIZLIK: HUQUQIY CHORALARNING  
NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI ..... 311-315

*Axmatov Olimjon Odilovich*

“KRIPTO-AKTIVLAR VA VALYUTA QIMMATLIKLARINI QONUNGA XILOF  
RAVISHDA Olish, O'TKAZISH VA AYIRBOSHLASH: IQTISODIY, HUQUQIY  
XAVF-XATARLAR VA ULARNING OLDINI Olishda SUN'IY INTELLEKTNING  
O'RNI” ..... 316-322

*Xatamov To'liqin Tojiddinovich*

KUCHLI TA'SIR QILUVCHI VA GIYOHVANDLIK VOSITALARINI YANGI  
TURLARINI NOQONUNIY MUOMALASI BILAN BOG'LIQ JINOYATLARNING  
NAZARIY-HUQUQIY TAHLILI ..... 323-329

*Kuchimova Shaxlo*

VORISLIK HUQUQIDA MEROS MAJBURIYATI ..... 330-337

*O'rinova Dilshoda Adhamovna*

OILAVIY ZO'RAVONLIK JINOYATINING KRIMINOLOGIK TAVSIFI  
HAMDA USHBU TURDAGI JINOYATLARDAGI AYOLLAR JABRLANISHINI  
OLDINI Olish BO'YICHA FARG'ONA TAJRIBASI ..... 338-347

*Geng Zhimin*

RESEARCH ON THE INDEPENDENCE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT..... 348-351

*Xidirov Mexroj Qilich o'g'li*

ELEKTRON TO'LOV VOSITALARI ORQALI SODIR ETILADIGAN FIRIBGARLIK  
JINOYATLARINING SABABLARI, ULARNING SODIR ETILISHIGA IMKON  
BERUVCHI OMILLAR ..... 352-357

*Тулаганов Элмурод*

ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ  
ТРАНСФОРМАЦИИ ..... 358-367

*Bozorboyev Farruh, Boboxonov Akromxon*

DASTLABKI TERGOV BOSQICHIDA PROTSESSUAL HARAKATLARNI  
SODDALASHTIRISH: XOLIS INSTITUTI ..... 368-374

*Abbosov Mirsulton Mirsharof o'g'li*

JINOYAT QONUNCHILIGIDA SUN'IY INTELLEKT TUSHUNCHASI VA UNING  
IJTIMOIY XAVFLILIGI ..... 375-382

|                                                                                                                                                                                          |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Mamatov Islom Qosim o'g'li</i><br>DAVLAT XARIDLARI BILAN BOG'LIQ JINOYATLARNI FOSH ETISH USULLARI,<br>AMALIYOTDAGI MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR .....                                       | 383-392 |
| <i>Kamilov Oybek</i><br>O'ZBEKISTONNING MIGRATSIYA SOHASIDA MINTAQAVIY TASHKILOTLAR<br>VA XORIJIY DAVLATLAR BILAN HAMKORLIGINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI .....                           | 393-402 |
| <i>Абборова Камола Саидмухторовна</i><br>ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО КОММЕРЧЕСКОГО АРБИТРАЖА НА<br>ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ УЗБЕКИСТАНА: ПРОБЛЕМЫ, РЕШЕНИЯ И<br>ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ .....       | 403-410 |
| <i>Ne'matova Muborak Odiljonovna</i><br>RAQAMLI FUQAROLIKNING MOHIYATI VA UNI SHAKLLANTIRISHGA OID<br>DOLZARB MUAMMOLAR (O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA) .....                        | 411-418 |
| <i>Jabbarova Yulduz Ibrohim qizi</i><br>"HUQUQNI QO'LLASH AMALIYOTIGA SUN'IY INTELEKTNI INTEGRATSIYA<br>QILISHNING AXLOQIY VA HUQUQIY MASALALARI" .....                                  | 419-427 |
| <i>Agzamova Qizlarxon Baxtiyorovna</i><br>INSOFLI EGALLOVCHINING HUQUQIY MAQOMIGA OID AYRIM MASALALAR .....                                                                              | 428-432 |
| <i>Shomirzayev Saxodulla, Sherkulov Azamat</i><br>VALYUTA QIMMATLIKLARINI BOJXONA CHEGARASIDAN OLIB O'TISH<br>BILAN BOG'LIQ HUQUQBUZARLIKLARNI ANIQLASH VA JAVOBGARLIK<br>ASOSLARI ..... | 433-441 |
| <i>Jumanazarov Faxriddin Erkinovich</i><br>KONTRAFKAT MAHSULOTLAR KONTRABANDASI NATIJASIDA<br>INTELLEKTUAL MULK HUQUQI BUZILISHINING NAZARIY-HUQUQIY<br>JIHATLARI .....                  | 442-448 |
| <i>Ergashev Sharifjon Shuhrat o'g'li</i><br>YASHIRIN IQTISODIYOTNING JAMIYAT IJTIMOY-IQTISODIY FAOLIYATIGA<br>TA'SIRI VA UNGA QARSHI KURASHISHDA BOJXONA AUDITINING O'RNI .....          | 449-457 |
| <i>Mansurov Arslon Askarovich</i><br>"IJTIMOIY DAVLAT" TAMOYILINING YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDAGI<br>HUQUQIY MAQOMI VA XALQARO TAJRIBA BILAN TAQQOSLAMA TAHLILI .....                   | 458-463 |

### **13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI**

|                                                                                                                                                                                                        |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Abdullayev Yashnarjon Mahkamovich</i><br>"JISMONIY MADANIYAT NAZARIYASI VA METODIKASI" FANIDAN NAZARIY<br>MASHG'ULOTLARNI O'TKAZISH METODIKASI .....                                                | 464-470 |
| <i>Yusubjanova Musharraf Tursunali qizi</i><br>EHTIMOLLAR NAZARIYASI VA MATEMATIK STATISTIKANI UMUMTA'LIM<br>MAKTABLARIDA O'QITISH: XORIJIY TAJRIBA VA ILMIY YONDASHUVLAR .....                        | 471-475 |
| <i>Fayzullayeva Gulchexra, Kurbonova Gulmira</i><br>BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KOLLABORATIV O'QUV MUHITINI<br>LOYIHALASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH: INNOVATSION<br>YONDASHUVLAR VA ISTIQBOLLAR ..... | 476-481 |

|                                                                                                                                                                                                       |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i><br>ILMIY-TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINING MAZMUNI VA TARKIBIY<br>TUZILISHI.....                                                                                | 482-485 |
| <i>Mirsanova Moxira Xusniddin qizi</i><br>FANTASTIK IFODA SHAKLLARI VA UNING BADIYYATI .....                                                                                                          | 486-491 |
| <i>Tursinova Zoxida Sharabidinovna</i><br>TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA MAKTAB O'QITUVCHILARNING PEDAGOGIK<br>MAHORATINI BAHOLASH MEKANIZMLARINING TAKOMILLASHUVIDA TA'LIM<br>MENEJMENTINING O'RNI ..... | 492-496 |
| <i>Раббимова Нодира Таштемировна</i><br>ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПРИ<br>ПРЕПОДАВАНИИ ИНФЕКЦИОННЫХ БОЛЕЗНЕЙ В ВУЗЕ .....                                                              | 497-501 |

**Received:** 16 March 2025

**Accepted:** 5 April 2025

**Published:** 15 April 2025

*Article / Original Paper*

## **THE INFLUENCE OF THE SHADOW ECONOMY ON SOCIO-ECONOMIC ACTIVITY OF SOCIETY AND THE ROLE OF CUSTOMS AUDIT IN COMBATING IT**

**Ergashev Sharifjon Shukhrat ugli**

Student of the Master's program of the Law Enforcement Academy  
in the specialty "Investigative Activity"

**Abstract.** The role of customs authorities in combating the shadow economy, identifying its causes, its impact on the economic system, and the role of customs audit in combating it are analyzed. Practical recommendations for improving the effectiveness of customs audits and the possibilities of applying modern technologies in this area will be discussed.

**Keywords:** shadow economy, mobile and desk customs audits, risk management.

## **YASHIRIN IQTISODIYOTNING JAMIYAT IJTIMOIIY-IQTISODIY FAOLIYATIGA TA'SIRI VA UNGA QARSHI KURASHISHDA BOJXONA AUDITINING O'RNI**

**Ergashev Sharifjon Shuhrat o'g'li,**

Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi magistraturasi  
"Tergov faoliyati" mutaxassisligi tinglovchisi

**Annotatsiya.** Yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashishda bojxona organlarining o'rni, uning kelib chiqish sabablarini aniqlash, uning iqtisodiy tizimga ta'siri va unga qarshi kurashishda bojxona auditining roli tahlil qilinadi. Bojxona auditining samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar va ushbu sohada zamonaviy texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari muhokama qilinadi ilgan.

**Kalit so'zlar:** yashirin iqtisodiyot, sayyor va kameral bojxona auditi, xavfni boshqarish.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I4Y2025N67>

**Kirish.** Hozirgi vaqtda jahonda globallashuv jarayonida yashirin iqtisodiyotining xavfi ochiq kriminal xususiyatga egaligi ko'rinmoqda. Buning sababi tovar bozorida taraflar o'rtasida raqobatbardoshligini saqlash uchun noqonuniy usullardan foydalanish usullarining ko'payganligi.

Mamlakatimizda tadbirkorlikning xilma xil mulkchilik shakllari rivojlanishga, sohani iqtisodiy jihatdan o'sishida barcha sharoitlar yaratilgan.

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 65-moddasida "Fuqarolar farovonligini oshirishga qaratilgan O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi. Davlat bozor munosabatlarini rivojlantirish va halol raqobat uchun shart-sharoitlar yaratadi, iste'molchilarning huquqlari ustuvorligini hisobga olgan holda iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligini kafolatlaydi.

O'zbekiston Respublikasida barcha mulk shakllarining teng huquqliligi va huquqiy jihatdan himoya qilinishi ta'minlanadi" deb bayon qilingan.

Yashirin iqtisodiyot amal qilishi davlat iqtisodiy xavfsizligiga potensial va real xavf, tahdid soladi. U normal iqtisodiy jarayonlarga, rasmiy iqtisodiyotda sodir bo'ladigan daromadlarning shakllanishi va taqsimlanishi, xalqaro savdo, investitsiyalash, iqtisodiy o'sish jarayonlariga ta'sir ko'rsatadi.

**Metodologiya.** Ushbu maqolani tayyorlashda IMRAD usulidan foydalanildi. Bunda, tegishli sohadagi xorijiy va mahalliy olimlarning fikri o'rganildi, muhokama qilindi va taqqoslandi. Shuningdek, tahlilda muallifning subyektiv fikrlari ham katta o'rin egallaydi.

**Asosiy qism (natija va muhokama).** Yashirin iqtisodiyotning mamlakatlar faoliyatiga turli xil ta'sirlari to'g'risida tadqiqot olib borgan mahalliy va xorijiy olimlarda turlicha qarash va tushunchalar mavjud, shulardan ayrimlari bilan tanishamiz:

“Yashirin iqtisodiy sohasidagi jinoyatlar asosan latent, ya'ni yashirin xususiyatga ega bo'lib, uni amalga oshirish usullari doimiy o'zgaruvchanlik, murakkablashib borish, turli sxemalar orqali sodir etilishi kabi xususiyatlarga ega. Bu esa ularni aniqlash va fosh etish murakkab ekanligini anglatadi. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra korrupsiya va xufiyona iqtisodiyot eng avvalo iqtisodiy xavfsizlikka tahdid soluvchi asosiy kuchlar bo'lib, korrupsiya va xufiyona iqtisodiyot o'rtasida chambarchas aloqa mavjud, ular ma'muriy to'siqlardan iborat umumiy ildizlarga ega” [6; 43-b.].

“Yashirin iqtisodiyot” va inflyatsiya bir-biri bilan musbat bog'liq, soliq yuki bilan esa manfiy bog'liqlik mavjud” [5; 89-103-b.]. “Yashirin iqtisodiyot” bilan norasmiy bandlik tahlili rivojlanayotgan davlatlarda norasmiy band fuqarolar soni rasmiy mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan fuqarolar sonidan katta ekanligini ko'rsatadi” [7; 17-b.]. “Norasmiy iqtisodiy faoliyat ko'lami kengayishi bilan o'z domiga halol faoliyat ko'rsatayotgan iqtisodiy subyektlarni ham tortishi [11; 3-b] shaxsning iqtisodiy xavfsizligiga tahdid sifatida baholanadi” [1; 46-53-b.]. “Rossiya Federatsiyasida “yashirin iqtisodiyotning” ko'plab ko'rinishlari mavjud, eng keng tarqalgan sxemalarga quyidagilarni kiritish mumkin ya'ni soxta tashqi savdo bitimlari, shuningdek, “bir kunlik firmalar”dan foydalangan holda pul mablag'larini o'tkazish; norezidentlar foydasiga amalga oshiriladigan valyuta operatsiyalarini asoslash uchun rezidentlar tomonidan vakolatli banklarga tashqi savdo bitimi bo'yicha majburiyatlarning muqobil bajarilishini tasdiqlovchi soxta hujjatlarni (*bojxona deklaratsiyalari, tovar-transport hujjatlari*) taqdim etish; tovarlarning shartnomaviy qiymatining ularning haqiqiy qiymatiga mos kelmasligi, masalan, mamlakatga olib kirilayotgan tovarlarning bojxona qiymatini oshirib ko'rsatish” [2; 79-b.].

Bizning fikrimizcha mahalliy va xorijiy olimlarning ushbu fikrlariga qisman qo'shilgan holda hamda o'ranishlar jarayonidan shuni aytish mumkinki, yashirin iqtisodiyotning ko'lami rivojlangan mamlakatlarda jamiyat ijtimoiy hayoti hamda iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan yashirin iqtisodiyotning mohiyati, vujudga kelish va rivojlanish sabablarini, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ta'sirini, uning ko'lamlarini keskin kamaytirish, unga qarshi kurash masalalarini o'rganish, tadqiq qilish barcha davlatlar uchun dolzarb ahamiyatga ega.

“Bozorlar turlariga ko'ra, yashirin jarayonlar iste'mol buyumlari, ishlab chiqarish vositalari, ish kuchi va ish joylari, axborot va texnologiyalar, kapital kabilar bozorida amalga oshiriladi. Tarmoq belgisiga ko'ra, yashirin iqtisodiyot sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish, savdo iqtisodiyoti kabilarga ajratiladi” [8; 3-b.].

“Yashirin iqtisodiyotning mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatida va jamiyat hayotida asosiy salbiy oqibatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- yashirin iqtisodiyot ulushi kattalashib, uning ustuvor, norasmiy va g'ayriqonuniy munosabatlar muhim o'rin tutuvchi sektoriga aylanib boradi;
- iqtisodiyotda yirik moliyaviy guruhlar (klanlar) shakllanadi, o'z faoliyati bilan bu moliya guruhlari bozorda, asosiy tovar guruhlari bozorida va ayniqsa, tashqi savdoda raqobat kurashini cheklaydilar. Buning oqibatida aholining katta qismi qashshoqlashib ketadi;
- yashirin iqtisodiyot rivojlanishi oqibatida mamlakatning byudjet tizimi buziladi, daromad va xarajatlarini taqiqlash yoki kamaytirish, cheklashlar yuzaga keladi;
- yashirin iqtisodiyot milliy daromad iste'mol qilinishiga, foyda qayta taqsimlanishiga olib keladi. Natijada iqtisodiyotning aksariyat aholining turmush farovonligini ta'minlovchi tarmoqlari inqirozga yuz tutadi;
- yashirin iqtisodiyot vakillari o'z kapitalining asosiy qismini xorijga olib chiqib joylashtiradilar" [9; 65-b.].

"Korrupsiya va yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashishda asosiy kuch biznes va jamoatchilikdir. Shu bois jamiyatda bu illatlarga nisbatan nafrat tuyg'usini shakllantirish, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali ularning salbiy oqibatlarini yoritib borish muhimligi qayd etildi" [3; 2-b.].

**Mahalliy va xorijiy olimlarning fikrlarini umumlashtirib aytish mumkinki yashirin iqtisodiyotining rivojlanishiga sabab bo'luvchi omillar quyidagilar:**

**Iqtisodiy omillar:**

- ❖ Aholining ishsizligi va kam ish haqi;
- ❖ Bojxona va soliq yukining nisbatan og'irligi;
- ❖ Davlatning biznesga nisbatan haddan tashqari nazorati.

**Ijtimoiy-siyosiy omillar:**

- ❖ Jamiyat ijtimoiy hayotida korrupsiya va byurokratiyaning darajasi;

**Xalqaro omillar:**

- ❖ Global yashirin moliyaviy jamiyatlar;
- ❖ Offshor zonalarining faolligi.

Jamiyatda yana bir yashirin iqtisodiyotning omili sifatida aholining iste'mol talabi yuqori bo'lgan tamaki, alkohol ichimliklar va qimmatbaho buyumlar (*masalan, qimmatbaho avtomobillar*) kabi tovarlarning noqonuniy importi ayniqsa juda yuqoridir. Chunki ushbu mamlakatlarda ushbu tovarlarga nisbatan soliq va bojxona to'lovlarining yuqori ekanligi sababli jahon xo'jaligida noqonuniy tadbirkorlar uchun faqatgina taqiqlangan tovarlar emas, balki oddiy tovarlar kontrabandasi ham daromad keltiradi. Bunga iste'molchilarni qimmat tovarlarni bojxona yig'implari to'lamasdan arzon narxlarda sotilishi mumkinligi asosiy omil bo'lmoqda, ularning asosiy maqsadi bojxona bojlarini aylanib o'tish hamda ko'proq foyda ko'rish uchun bozorlarni egallashdir. Masalan, jahon bozorida tamaki eksportining 1/3 qismi kontrabandaga to'g'ri keladi.

Jamiyatning iqtisodiy faoliyatiga ta'sir qiluvchi yana bir omil jinoyatdan olingan pullarni yuvish va noqonuniy daromadlarni yashirish. Ba'zi tadqiqotchilarning hisob-kitoblari bo'yicha har yili taxminan 500-1000 mlrd. AQSH dollari miqdoridagi mablag' poklab olinadi (yuviladi), bu xalqaro savdo umumiy hajmining 10 foizga tengdir. Jinoyatlardan olingan daromadlarni qonuniylashtirish uchun faoliyat yurituvchi xorijiy kompaniyalar va banklarni ro'yxatdan o'tkazish hamda faoliyat yuritishning qulay shart-sharoitlari, bank sirlarini saqlash kafolatlari va siyosiy barqarorligi bilan o'ziga jalb etuvchi "pul yuvuvchilarning bandargohlari" faqatgina

rivojlanayotgan mamlakatlarda emas (*Kayman va Bermud orollari kabi*), balki rivojlangan mamlakatlarda ham mavjud – masalan, Shveysariya yoki Lyuksemburg.

Yashirin iqtisodiyotning mamlakatlar faoliyatiga salbiy ta'sir qiluvchi keng tarqalgan usuli sifatida uyushgan jinoiy guruhning jinoiy faoliyatdan olingan “nopok pullarini” qonuniylashtiruvchilarga nisbatan 1980-yillarda narkobiznes “imperiya”lari (*birinchi navbatda, Lotin Amerikasi*) tadqiqotchilari tomonidan “kul rang hududlar” termini qo'llana boshlandi. Aslida bu termin uchuvchilarning norasmiy lug'atida radar yordamida ko'rish imkoni bo'lmagan hududlar shunday nomlanadi. Hozirgi vaqtda “kul rang hududlar” tushunchasi faqatgina geografik emas balki tarkibiy-iqtisodiy ma'noni kasb etmoqda.

**Geografik “kul rang hududlar”** ga qonuniy hukumat tomonidan nazorat qilinmaydigan, “uchinchi dunyo” mamlakatlari xaritalarida oson topiladigan hududlar kiradi. Lotin Amerikasida bu Peru, Boliviya va, ayniqsa, Kolumbiyaning bir qator hududlari bo'lib, u yerda hukumat narkopartizanlar (*masalan, Kolumbiyaning inqilobiy qurolli kuchlari*) va oddiy narkojinoyatchilar qo'lidadir. Osiyoda “kul rang hududlar” sifatida Afg'oniston va Myanmaning ba'zi yerlari namoyon bo'ladi. Afrikada “kul rang hududlar” vaqti vaqti bilan fuqarolik urushlari bo'lib turayotgan mamlakatlarda – Angola, Serra-Leone, Liberialarda joylashgan.

Tadqiqotchilarning fikricha nopok pullarni yuvish va noqonuniy daromadlarni yashirish bilan bog'liq mojarolarda faqatgina Kayman orollarining banklari emas, balki Shveysariya, AQSH va boshqa rivojlangan mamlakatlarning e'tiborli moliyaviy tuzilmalari ham aralashib qolishmoqda. Ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning jadal o'sib boruvchi natijasi hisoblanmish xalqaro Internet-iqtisodiyot ham borgan sari kul rang tus olmoqda, bularning barchasi yashirin iqtisodiyotni avj olishiga xizmat qiladi.

Shu o'rinda xorijiy mamlakatlar faoliyatida yashirin iqtisodiyotning ta'sirini qiyosiy tahlili o'rganilganda, Italiyada mafiya tarkibiy tizimi (*Kamorra, Ndrangeta*) yashirin iqtisodiyotning yuqori tashkillanganlik darajasiga misoldir. Rossiya Federatsiyasida 1990-yillardagi “oligarxlar”ning mamlakat iqtisodidagi noqonuniy operatsiyalar ulushi mamlakat YAIMning 40% ni tashkil etgan.

Xitoyning noqonuniy “yer osti sexlari” va Hindistondagi mikrofinans tizimining norasmiyligi xufiyona iqtisodiyotining davlatlar ijtimoiy-iqtisodiy hayotida keng qamrovli ijtimoiy-madaniyat ta'sirlarini anglatadi.

Shvetsiya va Norvegiyada yashirin iqtisodiyotning hajmi bu yerda soliq to'lovlarning adolatli tarkibi, ijtimoiy ko'rsatkichlarning yuqoriligi sababli mamlakat iqtisodiy tizimida ulushi YAIMning 10% dan kam deb baholanadi.

Shu o'rinda yashirin iqtisodning jamiyat iqtisodiy tizimidagi hissasi statistik ma'lumotlar asosida o'rganildi.

“Ekspertlar hisob-kitobiga ko'ra, O'zbekistonda yalpi ichki mahsulotda yashirin iqtisodiyotning ulushi 50 foizdan ko'proqni tashkil etadi. Bu ko'rsatkichlar 2017-yil holatida jahon miqyosida 22.5 foizni, Ozarbayjonda — 66.12 foiz, Ukrainada — 46.12 foiz, Rossiyada — 39.29 foiz, Turkiyada — 24.95 foiz, Hindistonda — 16.55 foiz, Xitoyda — 10.17 foiz, AQShda — 7.69 foizni tashkil etadi. Ayni paytda jahon miqyosida mazkur ko'rsatkichlar 2025-yilga borib pasayib 21 foizni tashkil etishi bashorat qilingan” [10; 314-b.].

Natijada mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotida yashirin iqtisodiyotning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari quyidagilarda ko'rinadi: Davlat byudjetining kamomadi, legal biznesning

raqobatbardoshligining pasayishi, ijtimoiy adolatsizlikning kuchayishi, ekologiya va iste'molchilar xavfsizligining buzilishi (*nosertifikatlangan mahsulotlar*).

Yashirin iqtisodiyotning mamlakatlar faoliyatiga ta'sirini kamaytirishga qarshi kurashish choralari quyidagilarda ko'rinadi, jumladan mamlakatimizda bojxona va soliq idoralarining raqamlashuvi (elektron invoys, onlayn hisobotlar), jamiyatda korrupsiyaga qarshi 2020–2030-yillarga mo'ljallangan milliy strategiyaning ishlab chiqilganligi va kichik biznes uchun bojxona va soliq to'lovlaridan imtiyozlarning joriy etilishi bo'lsa, bu borada xorijiy tajriba o'rganilganda Shveysariyaning bojxona va soliq to'lovlaridan qochganlik uchun jazolarini qattiqalashtirishi; Estoniyaning "elektron rezidensiya" tizimi orqali shaffoflikni oshirish orqali erishilganligiga guvoh bo'lamiz. Shu o'rinda aytish mumkinki Estoniyaning "elektron rezidensiya" (e-Residency) tizimi 2014-yilda joriy qilingan va mamlakatning raqamli innovatsiyalarga bo'lgan qiziqishini namoyon etuvchi g'oyalardan biri hisoblanadi. Bu sistema shundan iboratki, Estoniya jahon bo'ylab har qanday shaxsga raqamli "rezident" bo'lish imkonini beradi. Elektron rezidensiya orqali shunchaki virtual yangiliklar orqali biznes yuritish, soliq to'lash va joriy qonunlar bilan hamkorlik qilish mumkin. Elektron rezidentlar, bu jarayonni amalga oshirish uchun fizik tarzda Estoniyada bo'lish shart emas. Ularning asosiy foydasi shundan iboratki, ular Estoniyaning raqamli xizmati orqali shu mamlakatda onlayn tartibda kompaniya ochishi, soliq to'lash, bank hisob varag'i olish, hujjatlarni tasdiqlash va boshqa davlat xizmatlaridan foydalanishlari mumkin, bu esa mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushining qisqarishiga sabab bo'lmoqda.

Shu bilan birgalikda, yashirin iqtisodga qarshi kurashish va uni oldin olishda jamoatchilik nazorati muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot jarayonida bir qator xorijiy mamlakatlarda xufiyona iqtisodiyot xavfini qisqartirishda jamoatchilik ishtirokidani va ko'magidan keng foydalanilayotganligi ma'lum bo'ldi. Jumladan, Irlandiyada iqtisodiy huquqbuzarliklarni aniqlash va ularga qarshi kurashishda jamoatchilik va soliq to'lovchilarning yordami katta ahamiyatga ega bo'lib, fuqarolar, tadbirkorlar, jamoat birlashmalari va kasaba uyushmalariga elektron, og'zaki va yozma shaklda, shu jumladan anonim tarzda, huquqbuzarliklar haqida xabar berish imkoniyati berilgan va murojaatchilarning shaxsi sir saqlanishi kafolatlanadi. Bu, esa fuqarolarni samarali va xavfsiz ravishda ishlashga undaydi.

Singapur davlatida esa, shunga o'xshash tizim mavjud, lekin bu yerda, xabar bergan shaxsga ma'lumotlar bergani uchun aniqlangan va undirib olingan summa asosida mukofot berish amaliyoti mavjud. Huquqbuzarlik to'g'risida ma'lumot berganlik uchun unga 100 000 Singapur dollaridan ko'p bo'lmagan summaning 15 foizi miqdorida mukofot berilishi belgilangan, bu jamoatchilikni iqtisodiy huquqbuzarliklar haqida xabar berishga rag'batlantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-6098-sonli Farmonida 2021-yil 1-yanvardan "Bojxona auditi" axborot tizimini joriy etish vazifasi hamda yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish faoliyatini "pulni yuvish"ga qarshi kurashish sohasidagi tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqa bir qator vazifalar belgilab berilgan. Shuningdek farmonda keltirilgan eng muhim vazifalardan yana biri yashirin iqtisodiyotning shakllanishiga olib keladigan sabablar va omillarni aniqlash, ularni bartaraf etish choralari ko'rish daromadlarni yashirishning oldini olishga qaratilgan kompleks-



nazorat tizimini joriy etilishi esa yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu farmon va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bojxona ma'muriyatchiligini isloh etish va O'zbekiston Respublikasi davlat bojxona xizmati organlari faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi PF-6005-sonli [Farmoni talablariga](#) muvofiq Bojxona qo'mitasiga bojxona nazorati shakli sifatida tovarlar chiqarib yuborilgandan keyin tashqi iqtisodiy faoliyat (*keyingi o'rinlarda TIF*) ishtirokchilari faoliyatini baholash hamda ularning tovarlar va transport vositalari chiqarib yuborilgandan keyingi hisobini tekshirishni nazarda tutuvchi bojxona auditini amalga oshirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining "Bojxona auditini o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 101-sonli qarori qabul qilingan bo'lib, ushbu qarorda bojxona auditini o'tkazish tartibi va shakllari belgilangan.

"Bojxona auditu bu— tovarlarni chiqarishga ruxsat berilgandan so'ng bojxona to'g'risidagi qonunchilik hujjatlariga rioya etilganligini vakolatli shaxslar tomonidan bojxona rasmiylashtiruv jarayonida taqdim etilgan hujjatlarni moliya-xo'jalik faoliyatiga bog'liq hujjatlarda aks ettirilgan ma'lumotlar bilan solishtirgan holda o'rganish va tekshirishga asoslangan bojxona nazorati shakli" [4; 3-b.].

Bojxona organlari tomonidan yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish maqsadida, bojxona auditining **kameral bojxona auditu** — bojxona auditini vakolatli shaxsning ish joyi va (yoki) o'z faoliyatini amalga oshiradigan hududga bormagan holda amalga oshirish va **sayyor bojxona auditu** — bojxona auditini vakolatli shaxsning ish joyi va (yoki) o'z faoliyatini amalga oshiradigan hududda yoxud tovarlar joylashgan joyda amalga oshirish orqali amalga oshiriladi.

Mamlakatda yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashishda "Bojxona auditu quyidagi vakolatli shaxslarga nisbatan o'tkaziladi: deklarant; tashuvchi; bojxona ombori bo'lmagan joylarda tovarlarni bojxona nazoratida saqlayotgan shaxs, bojxona ombori, boj olinmaydigan savdo do'koni va erkin ombor egalari; importchi, yukni qabul qiluvchi, tovarlarga nisbatan moliyaviy tartibga solish uchun javobgar shaxslar; tovarlar chiqarib yuborilgandan keyin ularni sotib oluvchilar; vakolatli iqtisodiy operator; vakolatli shaxsning barcha moliyaviy va huquqiy majburiyatlarini o'z zimmasiga olgan shaxslar" [4; 5-b.].

Bojxona auditu yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashishda quyidagi muhim vazifalarni bajarishga xizmat qiladi:

**1. Noqonuniy tovar aylanmasini aniqlash va bartaraf etish** ya'ni bojxona auditu kontrabanda, ya'ni tovarlarning davlat chegarasidan noqonuniy o'tkazilishini aniqlashda samarali vositadir. Masalan, tovarlar deklaratsiyasidagi ma'lumotlarning to'g'riligini tekshirish orqali kam baholangan yoki yashirilgan import operatsiyalari fosh etiladi.

**2. Bojxona to'lovlari tushumlarining to'liqligini ta'minlash:** Bojxona auditu import qilinayotgan tovarlarga tegishli bojxona bojlari va soliqlarning to'liq to'lanishini nazorat qiladi. Bu davlat byudjetiga tushumlarning kamayishining oldini oladi.

**3. Iqtisodiy shaffoflikni oshirish:** Bojxona auditu orqali tovarlarning kelib chiqishi, ularning miqdori va qiymati haqida aniq ma'lumotlar yuritilishi ta'minlanadi.

**4. Bojxona tushumlarini kamaytirish:** Yashirin iqtisodiyot doirasidagi tovarlar noqonuniy yo'l bilan import qilinishi yoki eksport qilinishi mumkin, bu esa bojxona tushumlarining kamayishiga olib keladi. Audit amalga oshirish orqali bojxona organlari yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlashga harakat qiladi.

**5. Tovarlar va xizmatlar qiymatini manipulyatsiya qilish:** Ba'zi kompaniyalar yoki shaxslar import qilgan tovarlarining qiymatini sun'iy ravishda pasaytirib ko'rsatishi yoki boshqa noqonuniy yo'llar bilan bojxona yig'implaridan qochishga harakat qilishadi.

**6. Bojxona hujjatlarining noto'g'ri to'ldirilishi:** Yashirin iqtisodiyot doirasidagi subyektlar bojxona deklaratsiyalarini noto'g'ri to'ldirishlari yoki yolg'on ma'lumotlar kiritishlari mumkin.

**7. Qo'shimcha daromad manbalarini aniqlash:** Yashirin iqtisodiyotda ishlayotgan kompaniyalar yoki shaxslar bojxona tizimi orqali o'z daromadlarini yashirishga urinishadi.

Mazkur yo'nalishdagi ishlarni amalga oshirishda sohada axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish, "raqamli bojxona" tamoyili asosida bojxona postlari faoliyatini raqamlashtirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Bu esa tovar va transport vositalarining yalpi bojxona nazoratidan o'tkazishdan voz kechgan holda bojxona qonunbuzilishlarini aniqlash samaradorligini oshirishga olib keladi. Eng muhimi, bu jarayonlarda inson omili sezilarli ravishda qisqaradi.

Bojxona auditi yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda muhim o'rin tutib, buning uchun unumli tizim va choralarni ishlab chiqish zarur.

Mamlakatimizda amaldagi qonunchilik talabiga asosan xufiyona iqtisodiyotni qisqartirish va unga qarshi kurashishda bojxona organlari bojxona auditini vakolatli shaxsga nisbatan quyidagilarni o'rganish va tekshirish orqali amalga oshiriladi:

bojxona deklaratsiyasida qayd etilgan ma'lumotlarning tasdiqlovchi hujjatlarda ko'rsatilgan ma'lumotlarga mosligi;

bojxona yuk deklaratsiyasida rasmiylashtirilgan tovarlarning O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasi kodiga muvofiq to'g'ri tasniflanganligi;

ma'lum qilingan bojxona qiymatining haqqoniyligi;

bojxona to'lovlarining to'g'ri hisoblanganligi va undirilganligi;

tovarlarga nisbatan tarif preferensiyalarining to'g'ri qo'llanilganligi;

bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlar to'g'ri qo'llanilganligi, tovarlardan foydalanish bo'yicha cheklovlarga rioya etilganligi yoki ulardan belgilangan maqsadda foydalanilganligi;

bojxona to'g'risidagi qonunchilik hujjatlarida belgilangan boshqa talablar va majburiyatlarga rioya etilganligi.

"Bojxona auditi" tizimning ishga tushirilishi "yashirin iqtisodiyot"ni qisqartirish va tadbirkorlarga qulaylik yaratishda muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, bojxona xizmati organlariga bojxona nazorati shakli sifatida mahsulotlar chiqarib yuborilgandan keyin tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchisi ishini baholash hamda ularning mahsulotlar va transport vositalari chiqarib yuborilgandan keyingi hisobini tekshirishni nazarda tutuvchi bojxona auditini amalga oshirish vazifasi yuklatilgan. Shunga asosan erkin muomalaga chiqarilgan mahsulotlar doirasida bojxona nazoratidan keyingi tekshiruvni amalga oshirish uchun amaliyotga joriy etilgan "Bojxona auditi" avtomatlashtirilgan axborot tizimi faoliyat yuritmoqda. Ta'kidlash joizki, bojxona auditi AQSH, Rossiya, Kanada, Yaponiya, Xitoy, Janubiy Koreya va G'arbiy Yevropa mamlakatlari bojxona tizimi amaliyotida keng qo'llanilib kelinmoqda. Bojxona tizimida ham mazkur amaliyotning joriy etilishi natijasida "Xavfni boshqarish" avtomatlashtirilgan axborot tizimi orqali "ko'k yo'lak"ka yo'naltirilgan hamda shartli ravishda erkin muomalaga chiqarilgan mahsulotlar ustidan samarali nazorat amalga oshiriladi. O'z o'rnida mahsulotlar chiqarib yuborilganidan keyin, xavf prinsiplari doirasida

ularni kompleks tekshirish imkoniyatining mavjudligi, mahsulotlarni bojxona chegarasiga kirib kelishi va bojxona rasmiylashtiruvdan o'tkazish jarayonidagi nazorat tadbirlarini qisqartirishga olib kelmoqda. Buning natijasida tadbirkor tomonidan import qilingan mahsulotlar avtomatlashtirilgan dastur orqali rasmiylashtirilib, inson aralashuvisiz qisqa fursatda chiqarib yuborilmoqda. Shu bilan birgalikda bojxona qonunbuzilishlarini aniqlash va yashirin iqtisodiyotga chek quyish maqsadida "Bojxona auditi" dasturi tahlil usullari orqali xavf obyektni tanlab olib, tekshirib ko'rish yuzasidan topshiriq beradi. Bu esa halol tadbirkorlarga keng imkoniyatlar berib, mahsulotlarning bojxona nazorati va rasmiylashtiruviga sarflanadigan vaqtni qisqartiradi. Aksincha, qonunchilik talablarini buzishga va xufiyona iqtisodga qo'l urishga uringan tadbirkorlik subyektlariga nisbatan to'laqonli bojxona nazoratini nazarda tutadi. Bu esa o'z o'rnida "yashirin iqtisodiyot"ni qisqartirish va oldini olishga xizmat qiladi.

Yuqorida ta'kidlangandek, bojxona auditi yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda asosiy vazifani bajaradi. Uning asosiy funksiyalari qatoriga soliq va bojxona tartib-taomillarini raqamlashtirish, byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, soliq to'lovchilarning majburiyatlarini bajarilishini nazorat qilish, korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini mustahkamlash kiradi. Bojxona auditining samaraliligini oshirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish, tizimning shaffofligini ta'minlash va xalqaro tajribalarni joriy etish muhimdir.

**Xulosa.** Yuqoridagilarga asosan mamlakatimizda xufiyona iqtisodiyotni qisqartirish hamda ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri muhim omil hisoblanib, bu borada quyidagi taklif va tavsiyalarimizni ilgari suramiz:

- soliq va bojxona tizimini raqamlashtirish orqali byurokratik to'siqlarni bartaraf etish;
- bojxona to'lovlarini to'lovchilarning majburiyatlarini to'liq bajarilishini nazorat qilish uchun shaffof tizimni joriy etish;
- korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini mustahkamlash va ichki nazoratni ta'minlash;
- xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni mamlakat sharoitiga moslashtirish;
- yashirin iqtisodiyotning norasmiy va kriminal (jinoiy) hamda boshqa sohalar tizimini chuqurroq o'rganish;
- yashirin iqtisodiyotning "kul rang" sohasi vakillarini faoliyatini legallashtirish, rasmiy tadbirkorlik subyektlariga va xodimlariga aylanishlarini rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish;

sohada raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, ma'muriy iqtisodiyotga o'rtasida raqobat muhitini shakllantirish va ularni huquqlari aralashuvini qisqartirish, iqtisodiyotni yanada erkinlashtirish, tadbirkorlarni himoyalash;

muntazam faoliyat yurituvchi va asosiy funksional vazifasi yashirin iqtisodiyot sohasidagi huquqbuzarilikka qarshi kurashish bo'lgan tuzilmani tashkil etish.

Bizning fikrimizcha raqamli texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt va blokcheyn asosidagi tizimlar bojxona auditining samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Masalan, blokcheyn texnologiyasi tovarlarning kelib chiqishi va harakatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi, bu esa kontrabanda va noqonuniy importning oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

**Adabiyotlar/Literatura/References:**

1. Abulqosimov M.H. Bozor iqtisodiyoti sharoitida shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlar va yo'llari, Iqtisod va moliya / Ekonomika i finansi 2017, 46-53-b;
2. Abusufyanova Z.T Rol tamojennix organov v sisteme kontrolya za soblyudeniye valyutnogo zakonodatelstva Rossiyskoy Federatsii Dagestanskiy gosudarstvenniy universitet, g. Maxachkala, Rossiyskaya Federatsiya, [xametovaz@mail.ru](mailto:xametovaz@mail.ru) c.78;
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020 yil 27-iyul kuni yashirin iqtisodiyotni qisqartirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar yuzasidagi nutqi 2-b;
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Bojxona auditini o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi Qaroriga ilova qilinga Nizom 3, 5-b;
5. Mazhar, U. and Méon, P.G., 2017. Taxing the unobservable: The impact of the shadow economy on inflation and taxation. World Development, p- 89-103;
6. Qobilov Sh. R., Abdullajonov N. B. Korrupsiya va xavfsizlik. -T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006. 43-b;
7. Schneider, F., 2011 17 b. The shadow economy and shadow economy labor force: what do we (not) know? p-17;
8. T.S. Rasulov, SH.S. Egamberdiyev "Yashirin iqtisodiyot: kelib chiqish sabablari, shakllari va o'lchash usullari" "XXI asr: fan va ta'lim masalalari" ilmiy elektron jurnali. №3, 2020 yil 3-b;
9. H.P.Abulqosimov "Yashirin iqtisodiyotning mohiyati, sabablari va oqibatlar, unga qarshi kurash yo'llari" IQTISOD VA MOLIYA jurnali 2020, 2(134) UDK: 338.22, BBK 65-b;
10. Sh.Nishonqulov "[Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va unga qarshi samarali kurashish yo'llari](#)" Journal of innovations in scientific and educational research jurnali 314-b;
11. <http://biznes-daily.uz/ru/birjaexpert/49558~xufiyona-iqtisodiyotning-davlat-vajamiat-taraqqiyotiga-tasiri?tmpl=component&print=1&page> 3-b;

# SCIENCEPROBLEMS.UZ

## IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

*№ 4 (5) – 2025*

## АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

## ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari”** elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

**Muassis:** “SCIENCEPROBLEMS TEAM”  
mas'uliyati cheklangan jamiyati

**Tahririyat manzili:**

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

[scienceproblems.uz@gmail.com](mailto:scienceproblems.uz@gmail.com)

**Bog'lanish uchun telefon:**

(99) 602-09-84 (telegram).